

УДК 09:27-185.33-287(477)«167/168»

Ольга Максимчук

ПОКАЯННІ МОТИВИ У ПРОПОВІДЯХ АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО¹

DOI: 10.5281/zenodo.7747360

© О. Максимчук, 2022. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>

Метою статті є висвітлення християнського вчення про покаяння у проповідях українського православного діяча др. пол. XVII ст. Антонія Радивиловського. У розвідці використано компаративний, культурно-історичний, герменевтичний методи. Аналіз мотиву каяття сприяє дослідженню парадигми ідей та образів, які використовував у своїй творчості Радивиловський, становлячи наукову новизну цієї студії. Висновки. Антоній Радивиловський неодноразово звертався у проповідях до тематики покаяння як важливої категорії християнського вчення про спасіння людини. Рухаючись у цілому в річищі офіційної церковної доктрини, проповідник, утім, виявляє свободу в презентації та тлумаченні цього поняття для своєї аудиторії.

У казаннях Радивиловського покаяння і спокута мають силу повернути людину до стану первісної святості, що виражено метафорою вознесіння до небес та одягання в шати невмирущої слави. Покаяння є не одномоментним актом, а тривалим процесом, який включає розкаяння, сповідь та власне спокутування, що його Радивиловський окреслює як «досить учинене». Без переміни свого життя, відмови від гріхів та вад, а також здійснення активної доброчесності, яка має «компенсувати» вчинену провину, покаяння не буде повним. Наголос на активній праведності – *vita activa*, добрих учинках – характерний для творчості Радивиловського. Водночас проповідник допускає пробачення гріхів уже на найпершому етапі – за умови щирого каяття, у випадку, якщо здійснити таїнство сповіді неможливо, тобто сила покаяння проявляється передовсім у духовних порухах людини, а вже потім у виконанні необхідних приписів. Крім того, Радивиловський закликає священників не накладати на вірних надто важке покаяння, щоб не знеохотити їх, тобто в цілому демонструє людиноцентричне, гуманістичне бачення місії священства. Прикметно, що український казнодія створює свої проповіді у час воєнних турбулентностей та соціальних зрушень, протиставляючи знеціненню людського життя турботу про свою паству, її фізичне та духовне благополуччя, запорукою якого, на його думку, є щире сердне каяття перед Богом.

Ключові слова: проповідь, мотив покаяння, друковане видання, рукопис, Антоній Радивиловський.

Покаяння через сповідь належить до семи основних сакраментів, або церковних таїнств, що їх визнають християнські Церкви східного і західного обрядів. Людина, що сповідується, визнає свої провини перед Богом у присутності священника. У православ'ї та католицизмі священник владою, даною йому від Бога, відпускає гріхи, при цьому він може накладати на людину, що кається, епітимію, тобто церковне покарання.

Тема каяття і спокути займає чільне місце у гомілетичних промовах, адже проповідники, виголошуючи казання, серед іншого, заохочують свою паству розкаятися у гріхах. Мотив покаяння як примирення з Богом може стати центральним у слові, що його проголошують, наприклад, під час посту. З'являється він також в оказіональних проповідях, тобто створених з конкретної нагоди, приміром, під час лихоліття.

Українське проповідництво має багатовікову традицію використання покаяльних мотивів. Чітко простежується вона і в українській бароковій проповіді. У цій розвідці ми спробуємо дослідити, як феномен покаяння представлено у творчості Антонія Радивиловського, видатного українського проповідника др. пол. XVII ст.

¹ Доповідь була виголошена на міжнародній науковій конференції «Феномени каяття та спокути в історії та художній літературі», яка відбулася 10 грудня 2021 р. в Національному університеті «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка.

Радивилівський відомий як автор двох збірок казань «Огородок Маріи Богородиць» (1676) та «Вънец Христов» (1688), що вийшли з друкарні Києво-Печерської лаври. До сьогодні збереглися також прижиттєві рукописні книги із проповідями Радивилівського під ідентичними назвами; це є унікальним випадком в історії українського проповідництва XVII ст. Вони передували друкованим виданням і слугували для них своєрідними підготовчими макетами, що дозволяє нині провести їх зіставлення та порівняння. Пам'ятки зберігаються в Інституті рукопису НБУВ за шифрами ф. 308, од. зб. П 560 I-II (походять із книгозбірні Київського Пустинно-Микільського монастиря – див. каталог М. Петрова «Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве», вип. 2²). Прикметно, що не всі казання із рукописних пам'яток увійшли до друкованих книг, деякі проповіді так і лишилися неопублікованими.

Покаянні мотиви є наскрізними у цілій низці слів, тобто проповідей Антонія Радивилівського. Два з них мають відповідну назву – «о покаяні». Перше з цих казань перейшло з рукописного до друкованого «Огородка»³. Друге слово «о покаяні» з рукописного «Огородка», як засвідчує текстологічне зіставлення та попередні дослідження, наприклад, М. Марковського⁴, увійшло до наступного друкованого видання Радивилівського «Вънец Христов» зі значними змінами, отримавши нову назву – слово на неділю «по Просвѣщеніи» (тобто Епіфанії, свята Богоявлення).

Мотив покаяння як примирення з Богом присутній також в інших казаннях Радивилівського, про що йтиметься далі.

Радивилівський називає покуту не інакше як святою, підкреслюючи її велике значення в духовному вимірі людини.

Зокрема, у першому слові про покаяння він говорить: «Покута албовѣм святая так великое у Бога мает дерзновение и уфность, же человек, пекла годного, пред маестат его Божій приводит, и там его шатою славы несмертельной приодѣвает, вънец радости вѣчной на главу его вкладает» (тут і далі у цитатах з проповідей Радивилівського ми дещо спрощуємо орфографію і вносимо пунктуацію)⁵.

Отже, спокута є своєрідним шляхом, що приводить, а точніше – піднімає людину до Бога. Як за часів першого гріхопадіння людина духовно занепала, відпала від Бога, так через покуту вона вивисується, наближаючись до небесної слави. Ця метафора підйому близька до неоплатоністичного сприйняття відновленого зв'язку з Богом як повернення до первісної цілісності, зворотної висхідної еманції до божественного Абсолюту.

На увагу також заслуговує метафора одягання людини: покаяння приводить людину до Божого престолу і там її «шатою славы несмертельной приодѣвает, вънец радости вѣчной на главу ... вкладает».

За книгою Буття, спершу в земному раю Адам та Єва не соромилися своїх тіл. Однак після гріхопадіння їхні очі відкрилися і вони побачили, що є неодягненими. Вони створили собі пояси з листя смоковниці та заховалися від Бога серед дерев. У християнській культурі ця зміна у сприйнятті своєї тілесності метафорично відображається як позбавлення небесної слави, яка мов одяг оповивала тіла перших людей. Після гріхопадіння ця первісна шата зникла, тому люди залишилися нагими і відчували сором.

Отож для Радивилівського покаяння є подоланням гріха, а відтак новим, повторним зодяганням у божественну славу. Схожі мотиви втрати / отримання небесного одягу та вінця можна побачити в київських барокових драмах, наприклад, великоднього циклу (див. «Торжество естества человекеского...») Трагедо-комедія С. Ляскоронського⁶), отже, вони назгал характерні для української літератури ранньомодерного періоду.

Антоній Радивилівський надає акту спокути надзвичайної метафізичної ваги. Так, за її впливом, за її здатністю протистояти гріхам та духовній погибелі вона може бути зіставлена із силою божественної любові: «Кто ж ся, братіе, не будет утѣкати до покаянія святого, которое так власне, яко и любовь, грѣхов множество покрывает»⁷, – говорить проповідник у другому слові про покаяння. У переробці цієї проповіді, що була опублікована у «Вънцѣ» як слово на неділю «по Просвѣщеніи», зацитований фрагмент тексту опущено.

² Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Москва: Университетская тип-я, 1896. Вып. II. С. 253.

³ Рукописний «Огородок» Антонія Радивилівського датовано 1671 р.

⁴ Марковский М. Антоний Радивилевский, южно-русский проповедник XVII в. Неизданные проповеди Антония Радивилевского. *Университетские известия*. 1895. № 11. С. 7.

⁵ Радивилівський Антоній. Огородок Маріи Богородици. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1676. С. 1098.

⁶ Резанов В. Драма українська. 1. Старовинний театр український. Київ: Друкарня Української академії наук, 1926. Вип. 3: Шкільні дійства великоднього циклу. Додатки. 389 с.

⁷ Радивилівський Антоній. Огородок Пресвятой Богородици: рукопис. Кн. 2. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 308. Од. зб. П 560, I/2. Арк. 822 зв.

За своєю силою і потужністю (фактично, покаяння рятує душу людини від вічної погибелі) воно наближається до іншого сакраменту, а саме: Євхаристії. Водночас покаяння передує причащенню, адже приймати Тіло і Кров Христа нерозкаяним – це великий гріх. «Стережися тедей», – говорить Радивилівський у слові на неділю 24 по зішестю Святого Духа, – «абы змазаний грѣхами не дотыкался Христа, если бовѣм в змазѣ тоє учиниш, не исцѣленіє, але смерть отнесеш»⁸.

Разом із тим спокута – не одномоментний акт, вона триває в часі. У слові першому про покаяння Радивилівський говорить про певну послідовність дій, що її визначають. Ще в ексордїумі, тобто вступі до проповіді, Антоній зауважує, що досконала спокута «на трох залежит речах: на болезни за грѣхи, на отмѣнності житія, и на караню тѣла»⁹. Отже, досконале покаяння не лише включає усвідомлення своєї вини, а й уникання гріха в майбутньому, зміни стибу життя, а також прийняття покарання за провини.

Цю саму думку щодо послідовності етапів справжнього покаяння він розвиває і далі в основній частині казання. Автор порівнює покаяння із золотим ланцюжком, що складається з низки поєднаних ланок-кілечок. «Сокрушеніє сердечное, СПОВѢДЬ и досит учинене сут то першіи золотьи колка того златаго ланцушка, покаянїя святого»¹⁰. Цікаво, що у проповіді слово *сповідь*, як і трохи вище на сторінці слово *покаяніє* виокремлено графічно – набрано великими літерами. Ймовірно, для автора було важливим виділити саме ці два поняття у тексті проповіді (при цьому в тексті казання з рукописного «Огородка» переписувач використав великі літери лише для слова *покаяння*).

Такий самий, назвемо його так, «алгоритм» спокути бачимо і в інших проповідях Радивилівського, наприклад у слові другому на неділю 29 по Зішестю Святого Духа зі збірника «Вѣнец Христов». Розповідаючи про функції інституту священства, автор згадує, що саме до священників віряни можуть приходити на сповідь: «Як зась позбывати маєм тои грѣховнои проказы, приступуючи до священников, до наших духовных отцев? Наперед чрез скруху и болѣзнь за грѣхи пополнение. По-вторе, чрез исповѣдь, по-третє, чрез досить учинене»¹¹. Поняття *досить учинене* запозичено, очевидно, з польської мови, у якій воно вживається, поміж іншим, і в юридичній сфері. *Zadośćuczynienie* означає певну сатисфакцію, тобто компенсацію за вчинену шкоду. У католицькій традиції людина, яка согрішила, має спокутувати провину так, щоб виправити добрими справами ту кривду, якої вона допустилася у своїх попередніх вчинках. Подібний виклад знаходимо і в цій проповіді Радивилівського: «Иле зась до досить учиненя за грѣхи по исповѣди святой, тоє ни на чем иншом не залежит, тылко на добрых учинках...»¹² Серед таких побожних, добрих справ, автор згадує повстримність та уникання подальшого гріха, а також активну благодичність: «Престанѣте от злюб ваших, научѣтєся добро творити (то єст престанте обжирства, пянства, вшетеченства, драпѣжства, кривоприсяжства, забойства, друг друга не лицемѣрно любѣте, постите, ялмужну давайте, странных до домов прїимуйте, кормѣте, одѣвайте, хорых навѣжайте, мертвых погрѣбайте, друг друга не оклеветайте, не осуджайте)»¹³.

Підкреслюючи важливість церковного таїнства сповіді, Радивилівський водночас досить «ліберально» зазначає, що відпущення, пробачення гріхів не аж так «намертво» пов'язане із самою сповіддю, адже Бог може пробачити грішника вже на етапі його щирого розкаяння: «Иж где не можется от чловѣка щире потребуочого за якою перешкоюю выполнити сакрамент, звлаща крещенія и исповѣди святой, тедей і за самое сокрушеніє щирое Бог очищат грѣхи: абовѣм не привязал Бог до сакраментов ласки и милосердія своего Бозского так конечно, абы не могл ласки и моцы сакраменту дати без сакраменту, где бы ся сакрамент згола не могл одержати»¹⁴ (цитата з того-таки слова другого на неділю 29 по Зішестю Святого Духа).

Торкаючись питання епітимії, тобто церковного покарання за гріх, яке накладає священник по сповіді, Радивилівський знову-таки стає на бік слабкої людини в її недосконалості, закликаючи не накладати на каянників надто тяжкої покути: «Если кто єст духовником послушающим исповѣди, нехай же на чловѣка сповѣдачогося вкладает такую покуту, которую бы он могл понести, а того тяжару и сам ему двигати нехай помагаєт, абы могл уйти овои примовки Христовои: горе вам, яко налагаєте на чловѣки бремена неудо-

⁸ Радивилівський Антоній. Вѣнец Христов. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1688. Арк. 307 зв.

⁹ Радивилівський Антоній. Огородок Маріи Богородицы. С. 1098.

¹⁰ Там само. С. 1099.

¹¹ Радивилівський Антоній. Вѣнец Христов. Арк. 362 зв.

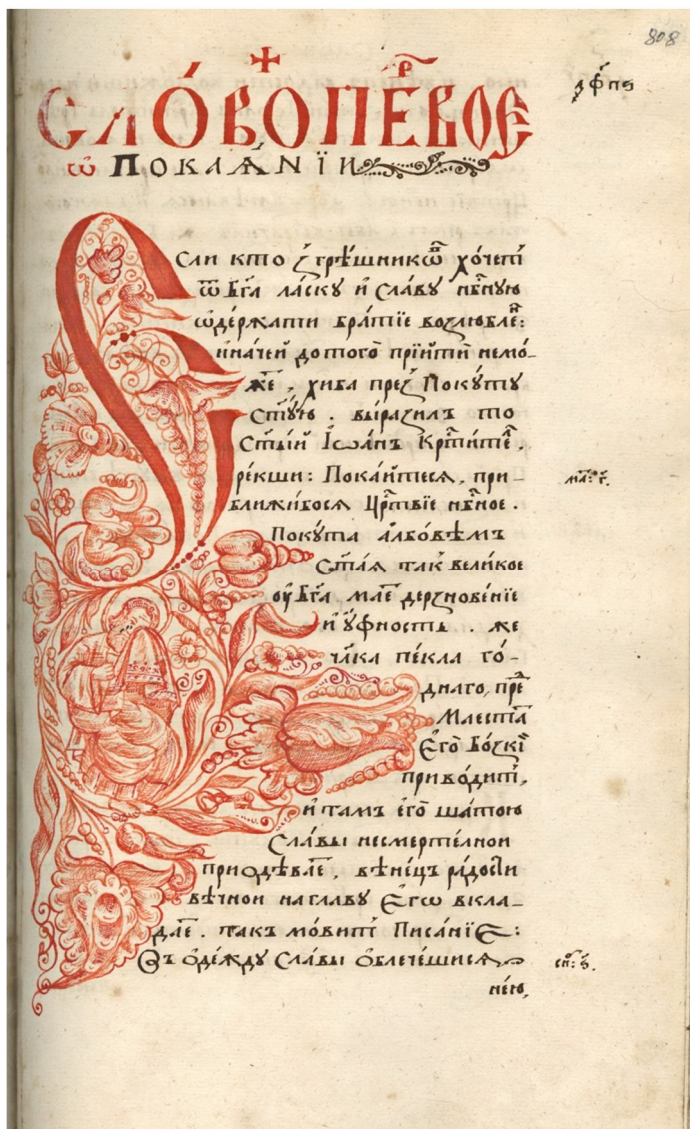
¹² Там само. Арк. 364.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. Арк. 364–364 зв.

боносима, сами же єдинѣм перстом не прикасаетея бременем» (слово на неділю перед Просвіщенієм Христовим)¹⁵.

У першому слові про покаяння, наводячи приклади людей, що розкаювалися перед Богом, проповідник згадає старозавітного Іова, а також апостола Петра та Марію Магдалину. Про щирість каяття людини, за словами Радивилівського, свідчать сльози, які вона проливає: ці сльози перетворюються на потік води, що тече до життя вічного. У Євангелії розповідається, що і апостол Петро, і Марія заслужили на прощення саме завдяки гіркому плачу над своїми гріхами. Прикметно, що в рукописному варіанті цієї проповіді в ініціал, тобто заголовну літеру, якою вона розпочинається, вписано фігуру святого Петра, що утирає сльози розкаяння після того, як він тричі відрікся Христа (Іл. 1).

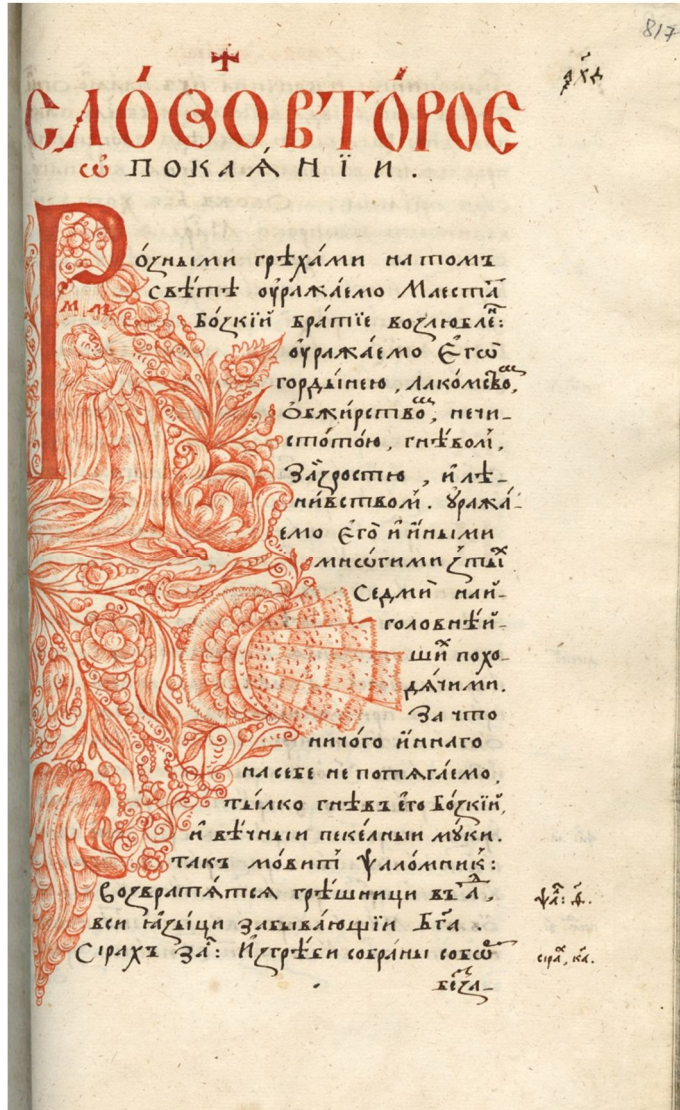

Іл. 1. Початок слова першого про покаяння з рукописної збірки «Огородок Пресвятой Богородици» Антонія Радивилівського.

Наступна, друга проповідь про покаяння у рукописному «Огородку» починається з ініціала із зображенням Марії Магдалини (Іл. 2). Обидві ініціальні літери великих розмірів, з великою майстерністю намальовані пером червоним чорнилом в самобутній українській бароковій стилістиці. У цьому слові теж згадано про щире каяття Марії перед Богом, з-поміж інших грішників, які відтак стали святими та апостолами: «Як ся чорным оказует Петр, кгда мовит: не знаю чоловѣка! Як чорный Матфей на мытници сидячий! Як чорный

¹⁵ Там само. Арк. 522–522 зв.

Закхей, князь мытарей! Як чорная Магдалина, грѣхами блудодѣянѣя себе мажучи! А еднак всѣ тьи доткнены променями очей Христовых, найпієнкнѣйшими стали ся»¹⁶ (цитату наведено з початкової версії проповіді, вміщеної у рукописному «Огородку»; у пізнішій версії з друкованого «Вѣнца» проповідник згадує про розкаяння Марії Магдалини та апостола Петра в іншому місці та іншими словами, децо переформульовуючи свою думку: «Таким был кристалом Петр святыи, гды за грѣх отвержения ся Христа, изшед вон плакал горко. Таким был кристалом мытар, гды в перси своя буючися, рекл: Боже, милостив буди мнѣ грѣшному. Таким была кристалом Магдалина, которая пришедши в дом фарисеов з миром, ставши при ногу Исусову сзади, плачущися начат умывати нозѣ его слезами»¹⁷).

Ил. 2. Початок слова другого про покаяння з рукописної збірки «Огородок Пресвятой Богородици» Антонія Радивиловського.

Припускаємо, що оформлення рукописного «Огородка» здійснювалося під керівництвом його автора, тож саме з його ініціативи постаті Петра та Марії були введені до оформлення рукописної книги. Як бачимо, вони корелюють зі змістом казань і свідчать про те, що апостол Петро та Марія Магдалина були для Антонія Радивиловського уособленням та зразком щирого розкаяння і спокути.

¹⁶ Радивиловський Антоній. Огородок Пресвятой Богородици: рукопис. Кн. 2. Арк. 818 зв.–819.

¹⁷ Радивиловський Антоній. Вѣнец Христов. Арк. 530 зв.

У другому слові про покаяння автор наводить перелік гріхів, якими людина ображає «маестат Бозкій, тобто славу Божу (у цьому, до речі, за Радивилівським, і полягає підступність будь-якого гріха, навіть, здавалося б, незначного – він зачіпає насамперед честь і велич самого Бога – *О.М.*)», – отже, Бога ми «уражаємо ... гордьєною, лакомством, обжирством, нечистотою, гн'ївом, зайзростю, і л'їнївством. Уражаємо его и иними многими з тьх седми найголювнїиших походячими»¹⁸. Усі ці гріхи насправді належать до так званих семи смертних гріхів, які, якщо не будуть спокутувані, призводять до загибелі душі. Цікаво, що у друкованому варіанті тексту у складі «В'їнца» у цьому переліку до смертного гріха череволубства (*обжертства*) автор додає ще й п'ятику – *пнств*о (а також закономірно прибирає вказівку на те, що цих гріхів сім)¹⁹. Так, іще одним переступом проповідник розширює уявлення про гріховну ненаситність та неповстримність людей.

Показово, що в одному з п'яти слів «часу войни», адресованому українському війську, Радивилівський поміж іншими гріхами також чи не найбільше викриває гріх п'ятики (казання збереглися у рукописному томі «В'їнца Христового» і опублікував їх М. Марковський²⁰ лише наприкінці XIX ст.). Звісно, можна припустити, що «зелений змії» справді міг приносити шкоду, наприклад, під час козацьких походів. Однак, на нашу думку, окрім буквального витлумачення, тут слід вбачати ще й інші рівні інтерпретації. Адже метафорично сп'яніння як певна зміна свідомості протистоїть тверезості, тобто виваженості розуму, ясного погляду на речі. Українська барокова література, яку творив і Антоній Радивилівський, високо цінувала Горацієву золоту мірноту, тобто золоту середину, повстримність, відмову від надмірних афектів, які заважають бачити реальний стан речей. Можливо, ганячи гріх п'яцтва, Радивилівський насправді критикує своїх сучасників за нездатність тверезо мислити, взяти під контроль свої темні пристрасті, упорядкувати життя в гармонії та світлі Божественного розуму.

У слові «побуждаючому до молитви часу воєнного небезпеченства» зі збірки «Огородок Марії Богородиці» Радивилівський порівнює воєнні лихоліття із п'яним мечем, що не розбирає, хто винен, а хто ні, і упивається кров'ю усіх, хто йому трапляється на шляху: «Проходячи землю нашу меч гн'їву Божого и беручи з неї человек и скоты, пришел юж и до нас, а пришел не трезвый, але барзо пяный ... Бо яко человек пяный при винным, часто нападает и на невиннаго, так меч гн'їву Божого при гр'їшных людех и справедливых губит»²¹. Вихід, як уникнути цієї страшної долі, проповідник бачить лише один – удалися до дієвої покути через піст і молитву: «Абысмо ся улякши острости его, удалися до покуты, до молитвы и до посту. Бо на отверене того меча Божого не маш л'їкарства л'їпшого, яко пост и молитва»²². Якщо старозавітні праведники зверталися до Всевишнього, називаючи Його Богом Авраама, Ісака та Якова, і Він їх рятував, то тим паче, підкреслює Радивилівський, Бог почує, коли в нього проситимуть порятунку в ім'я Його розіп'ятого Сина²³.

Як бачимо, попри глибоку зануреність Радивилівського у власне богословський контекст, покаянні мотиви у його проповідях також пов'язані з реаліями того світу, в якому йому випало жити. Звертаючись до своєї пастви, він закликав її через спокуту за гріхи уникати як духовної погібелі, так і фізичних страждань, що їх так щедро пропонувало їм реальне земне життя.

Максимчук Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Голосіївський просп., 3, м. Київ, 03039, Україна).

Maksymchuk Olha – PhD (in Literature), Associate Researcher in the Department of Old-Printed and Rare Books of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (3 Holosiivskyi avenue, Kyiv, 03039, Ukraine).

E-mail: zubrytsca@yahoo.com.ua

REPENTANCE MOTIF IN ANTONII RADYVYLOVSKYI'S SERMONS

The purpose of the article is to highlight how the Christian doctrine of repentance is presented in the sermons of the prominent Ukrainian Orthodox preacher Antonii Radyvylovskiy. The comparative, cultural-historical, hermeneutical methods are used in the study. The analysis of the motive of repentance contribu-

¹⁸ Радивилівський Антоній. Огородок Пресвятой Богородици: рукопис. Кн. 2. Арк. 817.

¹⁹ Радивилівський Антоній. В'їнец Христов. Арк. 528 зв.

²⁰ Марковский М. Антоний Радивилевский, южно-русский проповедник XVII в. Неизданные проповеди Антония Радивилевского. *Университетские известия*. 1895. № 12. С. 37–86.

²¹ Радивилівський Антоній. Огородок Марії Богородици. С. 1078.

²² Там само. С. 1080.

²³ Там само. С. 1081–1082.

tes to the study of the paradigm of ideas and images used by Radyvylovsky in his work, constituting **the scientific novelty** of this research. **Conclusions.** In his sermons, Antonii Radyvylovskiy repeatedly highlights sincere repentance as an important category in the Christian doctrine of salvation. Staying in the framework of the official Orthodox doctrine, the preacher, however, is free in presentation and interpretation of the concept of repentance for his audience.

According to his texts, true repentance and atonement have the power to return a person to the original holiness, the spiritual state which is expressed by the metaphor of ascension to heaven and dressing in the robes of immortal glory. Repentance is not an instantaneous act, but a protracted process that includes genuine remorse, confession, and atonement described by Radyvylovskiy as «dosyt uchynienie». Without changing one's life and giving up old sins, repentance will not be complete, as well as without exercising active virtue – «to compensate» for sins committed beforehand. The emphasis on active righteousness – *vita activa*, good deeds – is characteristic of Radzylovski's work. At the same time, Radyvylovskiy allows the possibility to receive forgiveness of sins already after the true remorse in case if it is impossible to perform the sacrament of penance. Moreover, the preacher urges priests not to impose a heavy penance on the faithful, so as not to discourage them. Thus, it can be concluded that in his sermons Radyvylovskiy demonstrates a human-centered vision of the mission of the priesthood in their role to encourage people to repent. It is remarkable that the Ukrainian preacher creates his sermons in the time of military turbulence and social changes, contrasting the devaluation of human life with the care for his flock, its physical and spiritual well-being, the key to which, in his opinion, is sincere repentance before God.

Key words: sermon, repentance motif, printed edition, manuscript, Antonii Radyvylovskiy.

Дата подання: 15 грудня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 25 грудня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Максимчук, О. Покаянні мотиви у проповідях Антонія Радивилівського. *Сіверянський літопис*. 2022. № 5–6. С. 150–156. DOI: 10.5281/zenodo.7747360.

Цитування за стандартом APA

Maksymchuk, O. (2022). Pokaianni motyvy u propovidiakh Antoniiia Radyvylovskoho [Repentance motif in Antonii Radyvylovskiy's sermons]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5–6, P. 150–156. DOI: 10.5281/zenodo.7747360.

